

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Moa Persson

När hotet aldrig upphör - om nödvärn och våld i nära relationer

En komparativ studie av svensk och norsk rätt.

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2026

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	2
Förkortningar.....	3
1 Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning.....	5
1.3 Teori och perspektiv	5
1.3.1 Likabehandling och jämställdhet	6
1.3.2 Genusperspektivets relevans för uppsatsen.....	6
1.4 Metod och material.....	7
1.5 Avgränsningar	8
1.6 Forskningsläge.....	9
1.7 Disposition.....	9
2 Våld i nära relationer	11
2.1 Historisk bakgrund	11
2.2 Normaliseringsprocessen.....	12
2.2.1 Stegvis utveckling mot fysiskt våld	12
2.2.2 Skuldbeläggning.....	13
2.3 Våldets olika former	14
3 Nödvärnsrätten.....	15
3.1 Nödvärnsrätten i Sverige	15
3.1.1 Historisk bakgrund	15
3.1.2 Gällande rätt	16
3.1.2.1 Preventivt nödvärn.....	17
3.2 Nödvärnsrätten i Norge	18
3.2.1 Historisk bakgrund	18
3.2.2 Gällande rätt	18
3.2.2.1 Preventivt nödvärn.....	20
4 Domstolspraxis	21
4.1 Svensk rättspraxis	21
4.1.1 RH 1999:86	21
4.1.1.1 Domstolens bedömning	21
4.1.2 Mål nr B 2291–07 Hovrätten för västra Sverige.....	22
4.1.2.1 Domstolens bedömning	23
4.2 Norsk rättspraxis.....	23
4.2.1 Det norska domstolssystemet för brottmål.....	23

4.2.2	Eidsivating lagmannsrett 26 august 1982 og 4 mai 1983, straffesak nr. 47/1982.....	24
4.2.2.1	Domstolens bedømmning	25
4.2.3	RG 2002 s. 1450.....	25
4.2.3.1	Domstolens bedømmning	26
5	Analys och slutsats	27
	Käll- och litteraturförteckning.....	30
	Rättsfallsförteckning	33

Summary

Domestic violence is a widespread social problem often characterized by repeated abuse, control, and psychological degradation over an extended period of time. Individuals subjected to such violence frequently live under a constant threat, which may affect both their ability to act and their perception of danger. At the same time, Swedish self-defense is largely based on the notion of a distinct and immediate attack, where the person acting in self-defense is expected to respond in direct connection to the threat. This raises the question of how well the traditional self-defense regulation is adapted to situations characterized by long-term intimate partner violence.

This essay therefore examines the application of self-defense law in situations involving domestic violence, with particular focus on how the requirement of an initiated or imminent attack under Chapter 24, Paragraph 1 of the Swedish Penal Code is interpreted and applied. Special attention is given to how courts assess the threat posed by repeated and long-term violence, as well as the extent to which the victim's circumstances and scope for action are considered in the self-defense assessment. The essay also includes a comparison between Swedish and Norwegian law in order to examine whether the Norwegian regulation offers more appropriate protection for woman in such situations.

The essay thereby highlights the difficulties that may arise when the traditional requirements of self-defense encounter the reality of domestic violence, where the threat is often recurring and constantly present than immediately forthcoming in a single situation.

Sammanfattning

Våld i nära relationer är ett omfattande samhällsproblem som ofta kännetecknas av upprepat våld, kontroll och psykisk nedbrytning över lång tid. Den som utsätts för sådant våld lever många gånger under en ständig hotbild, vilket kan påverka både personens handlingsutrymme och dennes uppfattning av fara. Samtidigt bygger den svenska nödvärnsrätten i stor utsträckning på föreställningen om ett avgränsat och omedelbart angrepp, där den angripne förväntas agera i direkt anslutning till hotet. Detta aktualiserar frågan om hur väl den traditionella nödvärnsregleringen är anpassad till situationer som präglas av långvarigt partnervåld.

Uppsatsen behandlar därför nödvärnsrättens tillämpning i situationer av våld i nära relationer, med fokus på hur kravet på ett påbörjat eller överhängande angrepp enligt 24 kap. 1 § brottsbalken tolkas och tillämpas. Särskild uppmärksamhet riktas mot hur domstolarna bedömer den hotbild som kan uppstå genom upprepat och långvarigt våld, samt i vilken utsträckning den utsattes situation och handlingsutrymme beaktas vid nödvärnsbedömningen. Uppsatsen innehåller även en jämförelse mellan svensk och norsk rätt i syfte att undersöka om den norska regleringen erbjuder ett mer ändamålsenligt skydd för våldsutsatta kvinnor.

Uppsatsen belyser därmed den problematik som kan uppstå när nödvärnsrättens traditionella krav möter den verklighet som präglar våld i nära relationer, där hotet många gånger är återkommande och ständigt närvarande snarare än direkt förestående i en enskild situation.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
FN	Förenta nationerna
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NOU	Norges offentlige utredninger
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Nödvärnsrätten utgör en grundläggande del av straffrätten och innebär att en annars straffbar handling, under vissa förutsättningar, är tillåten som självförsvar. Regleringen återfinns i 24 kap. 1 § 1 p. Brottsbalken (BrB) och bygger dels på individens rätt till självförsvar, dels på statens intresse av att begränsa den privata våldsanvändningen.¹ För att nödvärn ska föreligga krävs bland annat att den som agerar befinner sig i en situation där ett brottsligt angrepp är påbörjat eller överhängande.² Detta krav har i rättstillämpningen getts en central betydelse och fungerar som en viktig avgränsning för när rätten till nödvärn aktualiseras.³

Samtidigt utgör våld i nära relationer ett allvarligt och utbrett samhällsproblem. Särskilt mäns våld mot kvinnor har uppmärksammats som en strukturell företeelse, där våldet ofta utövas i det privata rummet.⁴ Denna typ av våld kännetecknas ofta av upprepning, gradvis eskalation och inslag av kontroll och psykisk påverkan. För den som är utsatt innebär detta inte enbart en serie enskilda våldshandlingar, utan en tillvaro präglad av en kontinuerlig hotbild och en ständig beredskap inför nya angrepp.⁵

Mot denna bakgrund framstår den traditionella nödvärnssituationen, där ett angrepp är omedelbart förestående eller redan påbörjat, som mindre representativt för de situationer som uppkommer vid våld i nära relationer. Kritiken bygger på att kvinnor, när de utsätts för ett angrepp som ger rätt till nödvärn, ofta saknar faktisk möjlighet att försvara sig på grund av fysisk och psykisk underlägsenhet. Samtidigt uppstår den motsatta situationen, att när kvinnorna väl har en verklig möjlighet att försvara sig, anses förutsättningarna för nödvärn inte vara uppfyllda.⁶

¹ Asp (1999), s. 88.

² Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 211.

³ Se exempelvis NJA 1995 s. 661.

⁴ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 9, 18.

⁵ Lundgren (2012), s. 46 f.

⁶ Asp (1999), s. 85.

Följaktligen är frågan om den svenska nuvarande regleringen och rättstillämpningen i tillräcklig utsträckning förmår beakta den särskilda utsatthet som följer av långvarigt våld, eller om lagstiftningen, som den ser ut idag, riskerar att leda till att personer i sådana situationer faller utanför nödvärnsrättens tillämpningsområde. Mot denna bakgrund aktualiseras frågan om hur motsvarande problematik hanteras i Norge och om den norska regleringen i högre grad förmår beakta den aktuella kontexten.

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka hur kravet på ett påbörjat eller överhängande angrepp enligt 24 kap. 1 § 1 p. BrB tolkas och tillämpas i situationer av våld i nära relationer. Vidare syftar uppsatsen till att analysera i vilken utsträckning rättstillämpningen beaktar den särskilda kontext som långvarig våldsutsatthet innebär. I detta sammanhang anläggs även ett komparativt perspektiv, där den svenska regleringen jämförs med norsk rätt i syfte att undersöka om denna i högre grad förmår beakta den aktuella problematiken.

Följande frågeställningar ska besvaras:

1. Hur tolkas och tillämpas kravet på ett påbörjat eller överhängande angrepp enligt 24 kap. 1 § 1 p. BrB i situationer som präglas av långvarigt våld i nära relationer?
2. I vilken utsträckning beaktar svenska och norska domstolar den särskilda kontext som långvarig våldsutsatthet innebär vid bedömningen av nödvärn?
3. Vilka skillnader kan identifieras mellan svensk och norsk reglering samt rättstillämpning av nödvärn i situationer av våld i nära relationer, och i vilken mån kan den norska modellen anses erbjuda ett mer ändamålsenligt skydd för våldsutsatta kvinnor?

1.3 Teori och perspektiv

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i ett genusperspektiv. Genusrättsvetenskapen studerar relationen mellan kön och rätt, där genusbegreppet används för att

belysa, problematisera och analysera detta samband. Resonemanget har sin grund i att jämställdhet är en bärande rättslig princip och en viktig samhällelig strävan.⁷

1.3.1 Likabehandling och jämställdhet

Likabehandlingsprincipen, så som den stadgas 1 kap. 9 § RF, innebär en skyldighet för domstolar och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen att säkerställa att alla behandlas lika inför lagen. Trots att denna princip ses som en av de bärande principerna för vår rättsstat och demokrati, är det historisk relativt nytt att kvinnor omfattas.⁸

Reformer i syfte att uppnå likabehandling mellan kvinnor och män genomfördes gradvis under 1900-talet. Begreppet jämställdhet etablerades först efter att den formella principen om likabehandling hade fått genomslag. I ett senare skede tilldelades jämställdheten även en konstitutionell och rättslig betydelse, vilket kom att utgöra en viktig symbolisk markering. I det samtida samhället utgör jämställdhet ett av de globala hållbarhetsmålen och ska genomsyra samhällets alla delar.⁹

1.3.2 Genusperspektivets relevans för uppsatsen

Genusperspektivet utgör det mest lämpade teoretiska ramverket för att besvara frågeställningen. Genom att tillämpa ett genusperspektiv problematiseras den till synes objektiva och könsneutrala rätten. I avsaknad av sådan kritisk granskning framstår rätten som könsneutral, där kvinnor formellt tillskrivs samma rättigheter och skyldigheter som män.¹⁰

Uppsatsen tillämpar ett genusperspektiv på nödvärnsrätten för att belysa huruvida lagstiftningen och dess praktiska tillämpning tillfredsställer kvinnor i en våldsutsatt kontext. Genom att centrera analysen kring kvinnors specifika

⁷ Gunnarsson, Svensson, Käll och Svedberg (2018), s. 11.

⁸ Ibid., s. 13.

⁹ Ibid., s. 13 ff.

¹⁰ Ibid., s. 41 f.

erfarenheter av nödvärnssituationer, kan rättsliga brister och ojämlikheter identifieras.

1.4 Metod och material

Uppsatsen vilar på en rättsanalytisk grund, vilket möjliggör en kritisk granskning och analys av nödvärnsrättens område.¹¹ För att detta ska vara möjligt används den rättsdogmatiska metoden som ett initialt verktyg för att systematisera rättskällorna och fastställa gällande rätt.¹² Genom att bearbeta lagtext, förarbeten och praxis inom nödvärnsrättens område skapas det fundament som krävs för att sedan kritiskt granska rätten ur ett genusperspektiv.

Till skillnad från en strikt rättsdogmatisk metod medger ett rättsanalytiskt angreppssätt ett större utrymme för värdebaserade bedömningar och specifika teoretiska utgångspunkter, exempelvis ett genusperspektiv. Detta innebär dock inte avkall på vetenskaplig stringens, tvärtom förutsätts argumentationen vila på en rationell grund och vara fast förankrad i ett relevant källmaterial.¹³

Inom ramen för den rättsanalytiska metoden begränsas granskningen inte till enbart auktoritativa rättskällor, i stället medges användning av ett bredare källmaterial.¹⁴ För att belysa våldets omfattning och dess olika uttrycksformer används material framtaget av författare med särskild kunskap i ämnet, exempelvis Mona Eliasson.

För att möjliggöra en analys av nödvärnsrätten i situationer präglade av våld i nära relationer har ett urval av rättsfall studerats. Utgångspunkten var att använda rättsfall från högsta instans. Det visade sig emellertid att det saknas avgöranden från Högsta domstolen som direkt behandlade den problematik som aktualiseras i uppsatsen. Domarna är därför meddelade av tingsrätter och hovrätter. Även om underrättsavgöranden har ett lägre rättskällevärde än avgöranden från högsta instans, är de av betydelse för uppsatsen eftersom de

¹¹ Sandgren (2018), s. 51.

¹² Kleinman (2025), s. 25.

¹³ Sandgren (2018), s. 52.

¹⁴ Ibid., s. 50.

likväl ger en inblick i hur nödvärnsrätten tolkas och tillämpas i praktiken. Genom analysen av dessa rättsfall har det varit möjligt att urskilja vissa återkommande faktorer som tillmäts betydelse vid domstolarnas bedömningar.

I uppsatsen används en komparativ metod för att jämföra den svenska och norska nödvärnsrätten. Metoden syftar till att identifiera och analysera likheter och skillnader mellan rättsordningarna samt att belysa hur olika rättssystem hanterar liknande rättsliga problem. Den komparativa metoden kan även bidra med alternativa perspektiv och lösningar som kan vara relevanta för den nationella rättsutvecklingen.¹⁵ Inom ramen för uppsatsen redogörs därför både för norsk gällande rätt och norsk praxis, vilka därefter jämförs med den svenska regleringen och de svenska rättsfallen.

1.5 Avgränsningar

Uppsatsen är avgränsad till den första punkten i den svenska nödvärnsbestämmelsen, eftersom denna avser brottsliga angrepp på person, vilket utgör huvudfokus för uppsatsen. De resterande punkterna kommer inte att diskuteras. Detsamma gäller den norska regleringen, där endast första stycket är av relevans för denna uppsats.

Urvalet av de fyra rättsfall som behandlas i uppsatsens fjärde avsnitt har gjorts utifrån ett antal urvalskriterier. För det första ska det ha rört sig om våld i nära relation som utövats av en man mot en kvinna under en längre tid. För det andra ska kvinnan gjort en invändning av nödvärn. Dessutom ska hennes handlande gjorts när mannen låg till sängs samt att handlandet resulterat i en dödlig utgång.

Anledningen till att uppsatsen avgränsats till en jämförelse mellan svensk och norsk rätt är att det funnits ett mer omfattande och tillgängligt material från Norge, i form av bland annat doktrin, förarbeten och rättsfall, än från andra länder. Därutöver framstod en jämförelse med ett annat nordiskt land som särskilt intressant, eftersom de nordiska rättsordningarna i många avseenden

¹⁵ Valguarnera (2025), s. 230 f.

uppvisar stora likheter, samtidigt som regleringen av nödvärn skiljer sig åt i det aktuella avseendet.

Uppsatsen tar endast sikte på mäns våld mot kvinnor. Avgörande för den avgränsningen är uppsatsens omfång. Av samma anledning kommer inte putativt nödvärn eller nödvärnsexcess tas upp.

1.6 Forskningsläge

Den svenska nödvärnsregleringen har utförligt analyserats i doktrinen, bland annat av Asp, Ulväng och Jareborg i *Kriminalrättens grunder*. Däremot har frågan om hur nödvärnsrätten ska tillämpas i relation till kvinnor som utsätts för partnervåld behandlats endast i begränsad omfattning i förarbetena och det saknas även vägledande praxis från Högsta domstolen. Dock har flera författare bidragit med analyser vad gäller kvinnligt nödvärn, däribland Monica Larsson och Petter Asp, som belyser problematiken ur ett genusperspektiv och diskuterar möjliga lösningar.

En jämförelse mellan svensk och norsk rätt har varit relevant redan tidigare. Asp har i *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv* analyserat norska rättsfall. Även Per-Edwin Wallén har kommenterat norska avgöranden i detta sammanhang. Den norska nödvärnsrätten har därutöver behandlats utförligt i den straffrättsliga litteraturen, bland annat av Rolf B. Wegner.

Den tidigare forskningen har använts för att stärka analysen och bidra till en mer nyanserad förståelse av rättsläget, i syfte att placera uppsatsen i den pågående diskussionen om partnervåld och nödvärnsrättens räckvidd.

1.7 Disposition

Uppsatsen består av totalt fem kapitel, varav det första utgör en inledande introduktion. I det följande kapitlet behandlas våld i nära relationer, med en genomgång av dess kännetecken samt en beskrivning av den så kallade normaliseringsprocessen och våldets olika former. Avsnittet är centralt för att förstå hur våldsutsatta kvinnor tänker, agerar och resonerar.

I kapitel tre behandlas den svenska respektive den norska nödvärnsrätten. Framställningen innefattar en historisk översikt, en redogörelse av gällande rätt i respektive rättsordning samt en genomgång av rättsläget avseende preventivt nödvärn.

Det nästkommande kapitlet, kapitel fyra, innehåller en grundläggande beskrivning av rättspraxis från både Sverige och Norge. Två av rättsfallen är från Sverige och två är från Norge. Redogörelsen fokuserar på parets relation, det aktuella händelseförloppet samt domstolarnas bedömningar i respektive mål.

Kapitel fem, det sista kapitlet, utgör uppsatsens avslutande analys, där de uppställda frågeställningarna besvaras och resultaten från tidigare delar sammanfattas och diskuteras.

2 Våld i nära relationer

Utsatthet för våld i nära relationer förekommer i stor utsträckning i samhället. Även om både män och kvinnor kan drabbas, är den omfattande utsattheten särskilt påtaglig bland kvinnor.¹⁶ I artikel 1 i *FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor* definieras våld mot kvinnor som:

*Any act of genderbased violence that results in, or is likely to result in, physical, sexual or psychological harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life.*¹⁷

2.1 Historisk bakgrund

Rättshistoriskt har kvinnan varit sexuell, ekonomiskt och politiskt underordnad mannen och i praktiken betraktats som en del av hans egendom. Under den förkristna tiden präglades samhället av det så kallade husbondeväldet, vilket innebar att mannen hade en långtgående makt över familjen. Mannen tillerkändes även en rätt att aga sin hustru utan rättsliga konsekvenser. Om hustrun avled till följd av agan betraktades gärningen som vådadråp, medan misshandel i andra fall i regel accepterades.¹⁸

Först genom 1864 års strafflag avskaffades mannens lagliga rätt att aga sin hustru. Trots detta kom misshandel inom äktenskapet att inta en särställning, då det kvalificerades som ett angivelsebrott. Det var först år 1982 som kravet på angivelse avskaffades och våld i nära relationer kunde lagföras oberoende av kvinnans initiativ.¹⁹ Det är därmed relativt sent, i takt med etableringen av demokratiska värderingar, som frågan om mäns våld mot kvinnor har problematiserats i samhällsdebatten.²⁰

Mäns våld mot kvinnor kan därmed, ur ett historiskt perspektiv, ses som ett medel för att upprätthålla kvinnors underordnade ställning i förhållande till

¹⁶ BRÅ-Rapport 2024:4 s. 7.

¹⁷ Cit. Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993), art. 1.

¹⁸ SOU 1995:60 s. 95.

¹⁹ Ibid., s. 96 f.

²⁰ Eliasson (2000), s. 64.

mannen. Denna underordning tar sin utgångspunkt i socialt konstruerade normer och föreställningar, vilka formats genom traditioner och kulturer.²¹

2.2 Normaliseringsprocessen

I fråga om våld i nära relationer används ofta begreppet normaliseringsprocess, vilket avser en gradvis process där våldet över tid kan komma att uppfattas som ett naturligt och accepterat inslag i vardagen. Våldshandlingarna tenderar att ges minskad betydelse, samtidigt som positiva beteenden tillskrivs en oproportionerlig stor vikt. Detta bidrar till att upprätthålla och förstärka normaliseringsprocessen, då våldet gradvis integreras i vardagen och blir svårare att identifiera och ifrågasätta.²²

2.2.1 Stegvis utveckling mot fysiskt våld

Våldet eskalerar oftast genom en långsam och successiv process, vilket innebär att förskjutningarna kan vara svåra för kvinnan att identifiera. Det är vanligtvis först i efterhand våldets fulla innebörd framträder för kvinnan.²³

Det första steget i processen kännetecknas av kontroll och isolering. Inledningsvis kan vissa av mannens krav framstå som grundade i omsorg och hänsyn, såsom när han vill ha insyn i var kvinnan vistas och med vilka hon umgås.²⁴ Denna typ av beteende kan emellertid successivt övergå i mer uttalade former av kontroll, där kvinnans handlingsutrymme begränsas. Så småningom umgås hon främst med honom.²⁵

I processens andra steg sker en upptrappning av det psykiska våldet. Detta kan ta former av nedvärderande kommentarer, hot, skuldbeläggning eller manipulation. I vissa fall kan mannen använda hot om självmord som ett sätt att utöva kontroll när kvinnan inte underkastar sig hans önskningar. Under denna period kan dessutom de första tecknen på fysiskt våld bli synliga, även om våldet initialt inte riktas direkt mot kvinnan utan exempelvis mot föremål i

²¹ Johnsson-Latham (2019), s. 29, 34.

²² Nordborg (2019), s. 77.

²³ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 42.

²⁴ Ibid., s. 42.

²⁵ Lundgren (2012), s. 32.

omgivningen. Effekten blir emellertid att kvinnan i ökande grad anpassar sig och underordnar sig mannens vilja.²⁶

I denna fas har gränserna börjat uttraderats och förskjutits. Handlingar som initialt betraktades som oacceptabla kan över tid komma att omdefinieras som uttryck för kärlek. Förskjutningen av acceptansgränser utgör därmed en process av anpassning till underordning, vilken i regel sker subtilt.²⁷

Det tredje och sista steget kännetecknas av fysiskt våld. Den första fysiska attacken föregås ofta av någon form av förändring eller instabilitet i paret livssituation. Direkt utlösande faktorer kan även vara att kvinnan uttrycker en egen åsikt eller ifrågasätter mannen inför andra. Det fysiska våldet växlar ofta med perioder av lugn, där mannen uppvisar ånger och återtar beteenden som påminner om den person han var vid relationens början. Med tiden övergår dessa lugna perioder i en fas med ökad spänning, som successivt eskalerar till fysiskt våld.²⁸

2.2.2 Skuldbeläggning

En stor del av normaliseringsprocessen är kvinnans egen skuldbeläggning. Kvinnan uppfattar sig själv som orsaken till våldet och tenderar att acceptera samt internalisera de förklaringar mannen ger till sitt beteende²⁹. Dessa förklaringar riktas ofta mot hennes påstådda brister och fel, vilket får konsekvenser för hennes självbild och självkänsla. Hon kan uppleva sig som otillräcklig, obetydlig och ointressant. Med tiden börjar kvinnans egen självuppfattning alltmer överensstämma med mannens negativa bedömning av henne.³⁰ När kvinnan kommit att betrakta våldet som ett resultat av sina egna brister, framstår ett uppbrott ur relationen inte som en självklar utväg.³¹

²⁶ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 42.

²⁷ Lundgren (2012), s. 28 ff.

²⁸ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 42 f.

²⁹ Lundgren (1991), s. 16.

³⁰ Ibid., s. 39 f.

³¹ Nordborg (2019), s. 81.

2.3 Våldets olika former

Våld i nära relation kan ta sig många olika uttryck och omfattar bland annat fysiska, psykiska och sexuella handlingar mot kvinnan.³² En betydande del av kontrollen och våldet mot kvinnan är av psykologisk karaktär. Mannen är ofta oförutsägbart, genom att ena dagen uppträda lugn och tillmötesgående och nästa dag vara irriterad och hotfull. Detta beteendemönster skapar osäkerhet hos kvinnan, vilket gör att hon blir mer eftergiven och angelägen att tillmötesgå mannens vilja. Dessutom finner kvinnan det mest fördelaktigt att lyda mannens önskningar för att undvika ytterligare konflikt.³³

Psykiskt våld kan yttra sig på många olika sätt. Det kan exempelvis omfatta verbala kränkningar, försök att isolera kvinnan från hennes sociala nätverk, förstörande av hennes personliga tillhörigheter, hot och skrämsel och emotionell utpressning. Skambeläggande och systematiska försök att underminera hennes självkänsla är också vanliga inslag.³⁴ Andra former av det psykiska våldet kan omfatta att begränsa kvinnans ekonomiska resurser och därigenom göra henne helt ekonomiskt beroende av mannen.³⁵

Vidare utövar mannen ofta kontroll över kvinnans sexualitet, vilket innebär att han, snarare än hon, innehar bestämmanderätten över hennes kropp. Det sexuella våldet kan förekomma i olika varianter. Kvinnan kan exempelvis känna sig tvingad att samtycka till sex för att undvika fysiskt våld eller i ett försök att få våldet att upphöra. Andra former av sexuellt våld kan inkludera påtvingande sexuella handlingar vid tidpunkter eller på sätt som kvinnan ogillar, samt användning av kränkande ord inför, under eller efter den sexuella handlingen.³⁶

³² BRÅ-Rapport 2024:4 s. 24.

³³ Eliasson och Ellgrim (2006), s. 29.

³⁴ Ibid., s. 29.

³⁵ Ibid., s. 28.

³⁶ Nordborg (2019), s. 81.

3 Nödvärnsrätten

En gärning som i och för sig omfattas av ett straffbud kan i vissa fall anses tillåten till följd av att en undantagsregel är tillämplig och därmed rättfärdigar handlingen. Genom sådana undantagsregler avgränsas straffbestämmelsernas tillämpningsområde i syfte att bättre överensstämma med lagstiftarens intention. Att en annars straffbar gärning bedöms som tillåten innebär således att en intressekonflikt redan har lösts på lagstiftningsnivå.³⁷

3.1 Nödvärnsrätten i Sverige

3.1.1 Historisk bakgrund

Rättsutvecklingen har successivt rört sig från ett system präglad av självhämnad till dagens reglering av nödvärn. Självhämnad skiljer sig från självförsvar genom att den förstnämnda avser bestraffning av en redan begången handling, medan självförsvar syftar till att avvärja ett pågående eller överhängande angrepp utan att ha en bestraffande funktion. Först genom 1734 års lag infördes en generell bestämmelse om nödvärn, varigenom utrymmet för självhämnad trängdes undan. Denna nödvärnsrätt var emellertid restriktiv och tilläts huvudsakligen vid allvarigare brott. Genom 1864 års strafflag stärktes nödvärnsrättens ställning, bland annat genom införandet av såväl en allmän nödvärnsregel, som en bestämmelse om absolut nödvärnsrätt. När strafflagen sedan skulle ersättas av brottsbalken fanns en ambition att ytterligare förstärka nödvärnsrätten. Även i de fall där den angripne använt mer våld än vad situationen krävt, kunde ansvarsfrihet inträda förutsatt att gärningen inte bedömdes som uppenbart oförsvarlig. Den tidigare lagens uppdelning av nödvärn i två grader ersattes i brottsbalken av en enhetlig bestämmelse.³⁸

Att poängtera är att det nu gällande regelverket tar sin utgångspunkt i en idealiserad situation där två parter anses vara jämbördiga i fråga om fysisk styrka och psykologiskt övertag.³⁹

³⁷ Jareborg (2001), s. 254.

³⁸ Billström (1995), s. 93 f.

³⁹ Granström (2004), s. 78.

3.1.2 Gällande rätt

Nödvärn regleras i 24 kap. 1 § BrB. I bestämmelsen anges fyra uttömmande nödvärnssituationer⁴⁰, varav den första punkten är av särskild relevans för förevarande uppsats:

En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Rätt till nödvärn föreligger mot

1. ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom

För att ha rätt till nödvärn enligt första punkten krävs det således ett brottsligt angrepp som är påbörjat eller överhängande. Ett angrepp är att betrakta som brottsligt endast om samtliga brottsförutsättningar är uppfyllda. Detta innebär att våld som är lagligen tillåtet på grund av nödvärn inte kan bemötas med en nödvärnshandling.⁴¹ Mot bakgrund av att det är tillräckligt att ett angrepp är överhängande finns det ingen anledning att närmare fastställa när ett angrepp anses påbörjat.⁴² Ett angrepp kan kvalificeras som överhängande trots att det inte är omedelbart förestående.⁴³ Som exempel i förarbetena anges att en fartygsbefälhavare som fått kännedom om att besättningen avser att döda honom när fartyget når viss plats, inte bör vara tvungen att avvakta denna situation innan nödvärnsåtgärder vidtas. Det framstår som motiverat att nödvärnsåtgärder får vidtas så snart faran kan anses vara överhängande. Ett tidigt ingripande kan i vissa fall möjliggöra att angreppet avvärras med mindre ingripande medel än om åtgärderna måste avvaktas till dess att angreppet har inletts eller är omedelbart förestående.⁴⁴ Att närmare precisera vad som utgör ett överhängande angrepp är emellertid inte möjligt. Bedömningen måste i stället överlämnas till domstolarna att avgöra i det enskilda fallet.⁴⁵

⁴⁰ Jareborg (2001), s. 256.

⁴¹ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 211, 213.

⁴² Ibid., s. 211.

⁴³ Ibid., s. 211.

⁴⁴ SOU 1953:14 s. 395.

⁴⁵ SOU 1988:7 s. 73.

En nödvärnssituation upphör när angreppet är att anse som avslutat, exempelvis då angriparen är försvarslös, har upphört med sitt handlande eller vänt sig bort. Åtgärder som vidtas därefter kan därmed inte betraktas som nödvärn, utan utgör i stället en hämndaktion.⁴⁶

För att nödvärnsrätten ska kunna åberopas krävs dels att en nödvärnssituation föreligger, dels att den vidtagna handlingen, med hänsyn till angreppets art och betydelse samt övriga omständigheter, inte framstår som uppenbart oförsvarlig.⁴⁷ Nödvärnsrätten är följaktligen av relativ karaktär. Det är inte utan vidare tillåtet att vidta åtgärder som anses nödvändiga för att avvärja ett brottsligt angrepp. Samtidigt krävs det inte att den angripne väljer den objektiva mest effektiva metoden för att möta angreppet. Den centrala principen är att försvarshandlingen inte får avvika tydligt från vad som har varit nödvändigt och att det inte råder ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnsgärningen och den skada som hotar genom angreppet. Vid bedömningen av angreppets karaktär kan faktorer som angriparens ålder, kroppsstyrka, samt om angreppet sker plötsligt eller oväntat eller under särskilda yttre omständigheter, beaktas. Även den angripnes egenskaper och möjligheter att hantera situationen kan vara relevanta. En helhetsbedömning ska göras av övriga omständigheter, där lagstiftaren lämnar ett visst utrymme för vilka faktorer som kan vara av betydelse.⁴⁸

3.1.2.1 Preventivt nödvärn

Frågan om tillåtligheten av preventivt nödvärn har varit föremål för viss debatt. Utgångspunkten är att nödvärnsrätten inte kan sträckas så långt att den omfattar preventivt nödvärn. Att medge sådana handlingar har bedömts riskera en oönskad avvägning mellan samhällets intresse av att motverka våld och individens rätt till självförsvar.⁴⁹

⁴⁶ Jareborg (2001), s. 256.

⁴⁷ Granström (2004), s. 75.

⁴⁸ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 217 f.

⁴⁹ Ibid., s. 211 f.

3.2 Nödvärnsrätten i Norge

3.2.1 Historisk bakgrund

I 1842 års kriminallov uppställdes som förutsättning för nödvärn att angreppet hade påbörjats, eller åtminstone varit överhängande. Detta krav togs emellertid bort i samband med införandet av 1902 års straffelov.⁵⁰ Motiveringen bakom var att det ansågs svårt att i lag uppställa en ändamålsenlig begränsning av rätten till nödvärn. Enligt resonemanget ansågs varje försök att i lagtexten formulera mer specifika avgränsningar i praktiken ohållbart. I stället bör bedömningen överlåtas till domstolen i det enskilda fallet.⁵¹ Det genomgående argumentet var därför att gärningen ska bedömas utifrån dess nödvändighet i den konkreta situationen, snarare än genom fasta rekvisit. Det bör framhållas att det i förarbetena till lagen inte finns några indikationer på att lagändringen syftade till att särskilt inkludera eller beakta kvinnor i nära relationer.⁵²

Den nuvarande straffeloven från 2005 trädde i kraft 2015 och ersatte därmed 1902 års straffelov. Motsvarande bestämmelse till dagens nödvärnsreglering fanns då i 48 §.⁵³ Den materiella regleringen har i stora delar behållits oförändrad, vilket innebär att såväl äldre praxis som doktrin med koppling till 1902 års lag fortfarande är av relevans.⁵⁴

3.2.2 Gällande rätt

I den norska lagstiftningen benämns nödvärn som *nødverge* och regleras i 18 § i straffeloven, vilket återfinns i kapitel 3 om de grundläggande förutsättningarna för straffansvar. I 18 § anges följande:

En handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når den

a. blir foretatt for å avverge et ulovlig angrep,

b. ikke går lenger enn nødvendig, og

⁵⁰ NOU 1992:23 s. 94.

⁵¹ Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov (1896) s. 85.

⁵² Ibid., s. 81–89.

⁵³ Matningsdal (2015), s. 61.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 419.

c. ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig under hensyn til hvor farlig angrepet er, hva slags interesse som angrepet krenker, og angriperens skyld.

En grundläggande förutsättning för att nödvärnsrätten ska aktualiseras är att den enskilde utsätts för ett olovligt angrepp. Om angreppet är lagligen tillåtet föreligger således ingen rätt till nödvärn. Det innebär att angreppet måste omfattas av en straffbestämmelse och därmed falla utanför den allmänna handlingsfriheten. Nödvärn kan emellertid utövas oberoende av om angriparen uppfyller de subjektiva rekvisiten för straffansvar.⁵⁵ Därutöver krävs det att angreppet inte är avslutat. Om angreppet har upphört saknas det något angrepp att avvärja och då kan inte nödvärn åberopas. Ett angrepp anses ha upphört när angriparen har uppnått sitt syfte och situationen har stabiliserats.⁵⁶

Nödvärnshandlingen måste hållas inom vissa gränser. Vid bedömningen av hur mycket våld som får användas för att avvärja ett olovligt angrepp tillämpas den så kallade *formålsregeln*, vilken begränsar nödvärnsrättens omfattning. Regeln anger att nödvärnshandlingen måste upphöra när attacken är över och får inte gå längre än vad som är nödvändigt för att uppnå ändamålet i det enskilda fallet.⁵⁷

Utöver denna förstnämnda regel, måste nödvärnshandlingen även uppfylla kravet på proportionalitet, i enlighet med *proporsjonalitetsregelen*. Regeln innebär att det måste föreligga en rimlig avvägning mellan det brottsliga angreppet och den skada eller det men som nödvärnshandlingen medför för angriparen. Vid bedömningen av hur omfattande försvarsåtgärder som är tillåtna i det enskilda fallet bör särskilt tre aspekter beaktas. För det första är det angripna rättsliga intresset av betydelse, exempelvis om angreppet riktar sig mot liv och kropp eller mot egendom. För det andra ska hänsyn tas till angreppets beskaffenhet. En person som angrips av någon som är beväpnad med skjutvapen kan ha större utrymme att använda kraftigare våld än vid ett obeväpnat angrepp. För det tredje kan angriparens skuld och personliga förhållanden

⁵⁵ Wegner (2014), s. 38.

⁵⁶ Eskeland (2017), s. 265.

⁵⁷ Wegner (2014), s. 40.

vara relevanta, exempelvis om angriparen är ett barn.⁵⁸ Gränsen för vad som är att anse som uppenbart oskäligt kan emellertid inte fastställas generellt, utan måste avgöras genom en skönsmässig helhetsbedömning där flera faktorer än de ovan nämnda kan tillmätas betydelse. Bedömningen av handlingens straffbarhet ska således göras mot bakgrund av de konkreta omständigheter som förelåg vid tidpunkten för gärningen.⁵⁹ Samtidigt kan det inte förväntas att den angripne, i en akut situation, gör några ingående juridiska överväganden.⁶⁰

3.2.2.1 Preventivt nödvärn

I kriminalloven från 1842 uppställdes, som ovan nämnts, som villkor för nödvärn att angreppet antingen hade påbörjats eller var omedelbart förestående. Detta krav togs emellertid bort i 1902 års straffelov, med bland annat motiveringen att nödvärnsrätten även måste omfatta situationer där framtida angrepp kan förutses.⁶¹ Frågan om vart gränsen för ett sådant utvidgat tillämpningsområde bör dras har därefter varit föremål för omfattande diskussioner.⁶²

I ett rättsfall har domstolen i en sidonotering uttalat att nödvärn kan vara berättigat även när handlingen inte utgör en omedelbar reaktion på ett akut angrepp, utan i stället avser en situation som utvecklats över tid.⁶³ Avgörande i dessa fall är om nödvärnshandlingen framstår som nödvändig. Utöver detta krav ankommer det på domstolen att göra en helhetsbedömning av samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet, såsom platsens beskaffenhet och vilket rättsligt intresse som riskerar att kränkas.⁶⁴

⁵⁸ Wegner (2014), s. 41 f.

⁵⁹ Eskeland (2017), s. 267.

⁶⁰ Wegner (2014), s. 42.

⁶¹ NOU 1992:23 s. 94.

⁶² Dørre (1998), s. 48.

⁶³ Rt. 1982 s. 1216 s. 1218.

⁶⁴ NOU 1992:23 s. 95.

4 Domstolspraxis

4.1 Svensk rättspraxis

4.1.1 RH 1999:86

Fallet rör ett par som träffades när kvinnan arbetade inom kriminalvården vid den anstalt där mannen var intagen. Efter att mannen frigivits år 1993 inledde dem en relation. Under förhållandet utsattes kvinnan för både fysiskt och psykiskt våld från mannen. Han utövade en omfattande kontroll över hennes liv, begränsade hennes personliga frihet och tvingande henne att medverka i hans kriminella verksamhet, bland annat genom att anskaffa vapen åt honom. Våldet utövades även genom personer som mannen anlidade. Sammantaget framstod kvinnans personliga integritet som i det närmaste nedbruten och hon hade vid flera tillfällen uttryckt en önskan om att lämna relationen. De uppgifter som framkommit om kvinnans situation i förhållandet, dels genom hennes egna vittnesmål, dels genom andras vittnesmål, fann tingsrätten och hovrätten ingen anledning att ifrågasätta.

I januari 1999 fick kvinnan ett vapen från en vän och instruerades av ytterligare en person i hur det fungerade. Enligt kvinnan själv kom mannen strax därefter över vapnet, vilket väckte stark irritation hos honom. Efter en tid lugnade situationen ned sig och paret gick till sängs. Baserat på kvinnans berättelse ska hon ha vaknat senare under natten av att mannen låg vaken och iakttog henne, samtidigt som vapnet befann sig i sängen bredvid mannen. Båda ska då ha sträckt sig mot pistolen och när kvinnan fick tag i den avlossades ett skott. Kort därefter avfyrades ytterligare två skott. Kvinnan konstaterade senare att mannen avlidit. Hon medgav att det var hon som avlossat skotten, men gjorde i såväl tingsrätten som i hovrätten gällande att hon handlat i nödvärn, då hon upplevde en rädsla för framtida angrepp.

4.1.1.1 Domstolens bedömning

Målet prövades av Svea hovrätt, som tog ställning till kvinnans invändning om nödvärn. I sin bedömning fäste hovrätten särskild vikt vid om mannens agerande den aktuella kvällen avvek från hans tidigare beteende och kunde

uppfattas som mer hotfullt. Trots att kvinnan upplevt rädsla och obehag i samband med att mannen kom över vapnet ansågs omständigheterna inte ge stöd för att situationen varit mer hotfull än vid andra tillfällen. Tvärtom framkom inget som tydde på en konfliktfylld eller aggressiv stämning mellan parterna när de gick till sängs. Den tekniska bevisningen visade dessutom att mannen troligen legat still i samband med skottlossningen, vilket talade emot att han varit på väg att angripa henne. Mot denna bakgrund fann hovrätten det osannolikt att kvinnan haft fog för att uppfatta situationen som ett omedelbart livshot, trots att de godtog kvinnans uppgifter om den våldsamma relationen. Nödvärnsinvändningen godtogs därför inte och kvinnan dömdes för dråp till sex års fängelse.

4.1.2 Mål nr B 2291–07 Hovrätten för västra Sverige

Fallet rör en kvinna som efter separationen från sin tidigare make år 1992 inledde en relation med en annan man. Förhållandet började relativt väl men kom snart att präglas av aggressivitet, hot och våld från mannen. Han sparkade henne, förstörde hennes egendom och uppvisade ett växlande beteende där perioder av vänlighet avlöstes av kraftiga vredesutbrott. Under de följande åren gifte sig paret och fick barn tillsammans. Efter att mannen drabbats av en arbetsskada år 2004 förvärrades situationen ytterligare. Våldet och de nedlåtande kommentarerna blev vanligare, särskilt i samband med alkoholkonsumtion. Kvinnan levde under ständig beredskap att behöva fly och sov ibland med kläderna på för att snabbt kunna lämna bostaden. Trots detta stannade hon kvar i relationen, vilket hon själv kopplade till kärlek och en återkommande förhoppning om förändring.

Den aktuella kvällen kom kvinnan hem vid halv sju-tiden och fann då mannen berusad och påtagligt irriterad. För att lugna situationen bad hon en granne att komma över. Under kvällen fortsatte mannen att dricka alkohol och hans aggressivitet eskalerade. Han hotade med att förstöra egendom i bostaden, slog sig omkring med en hammare och uppträdde hotfullt även mot grannar som försökte ingripa. När hon senare var ensam kvar med mannen, knuffade han henne när hon försökte tala med honom, satte sig över henne och spottade på

henne. Trots hennes försök att lugna situationen kvarstod hans aggressiva beteende.

Efter att mannen somnat gick kvinnan ut i köket och hämtade två knivar. Hon återvände därefter till sovrummet och angrep mannen genom att utdela upprepade hugg mot hans hals, samtidigt som hon befann sig i ett starkt känslotillstånd präglat av panik och förtvivlan. Efter en tid uppgav hon att hon "vaknade till", varefter hon gick ut i köket och larmade ambulans. När polis och sjukvårdspersonal anlände till platsen kunde mannen konstateras avliden. Kvinnan hävdade att hon agerat i nödvärn.

4.1.2.1 Domstolens bedömning

Hovrätten för västra Sverige prövade kvinnans invändning om nödvärn. Vid bedömningen fäste domstolen särskild vikt vid att kvinnan under den aktuella kvällen haft alternativa handlingsmöjligheter, såsom att kontakta polisen eller lämna bostaden för att söka skydd hos en granne. Mot denna bakgrund ansågs det inte heller föreligga något påbörjat eller överhängande angrepp. De uppgifter som framkommit om våld i relationen föranledde enligt domstolen ingen annan bedömning.

I tingsrätten dömdes kvinnan för dråp till fängelse i sex år. Hovrätten gjorde emellertid en strängare bedömning och rubricerade gärningen som mord. Avgörande för denna bedömning var bland annat att våldet riktats mot en närstående person i hemmet, som i situationen ansågs vara skyddslös, samt att angreppet varit kraftigt och relativt utdraget. Påföljden bestämdes därför till fängelse i tio år.

4.2 Norsk rättspraxis

4.2.1 Det norska domstolssystemet för brottmål

De allmänna domstolarna i Norge är uppdelade i tre instanser. Dessa är *tingsrettene*, *lagmannsrettene* och *høyesterett*. Tingsrätterna utgör första instans. Lagmansrätterna fungerar som överinstans och handlägger mål som överklagats från tingsrätterna. Norges motsvarighet till vår högsta domstol,

høyesterett, är landets högsta instans och prövar såväl civilrättsliga som straffrättsliga mål.⁶⁵

Före år 2018 prövades vissa brottmål i lagmansrätterna av en nämndemanna-sammanslutning medan skuldfrågan, i de allvarligaste målen, avgjordes utslutande av en jury med tio medlemmar.⁶⁶ Jurysystemet avskaffades dock den 1 januari 2018 och ersattes av ett meddomarsystem⁶⁷, vilket innebär att lagmansrätterna nu består av två lagfarna domare och fem meddomare. Tingsrätten består av en lagfaren domare och två meddomare. Alla har en röst var.⁶⁸

4.2.2 Eidsivating lagmannsrett 26 august 1982 og 4 mai 1983, straffesak nr. 47/1982

Fallet rör ett par som varit gifta under en längre tid, där relationen präglats av ett omfattande och långvarigt våld från mannens sida. Under en period om cirka 18 år hade kvinnan kontinuerligt utsatts för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, vilket skapat en situation av ständig rädsla och utsatthet för kvinnan.

Den aktuella kvällen hade mannen återigen utövat olika former av våld mot kvinnan, varefter han gick och lade sig i sin säng. Kvinnan hämtade då ett hagelgevär som hon införskaffat i syfte att kunna skydda sig mot mannens angrepp. Hon gick in i sovrummet, riktade det laddade vapnet mot mannens bröst och avlossade ett skott. Mannen avled omedelbart. Därefter kontaktade hon polisen och angav sig själv. Kvinnan uppgav att hon handlat av rädsla för att mannen skulle våldta henne samt att han tidigare hotat att invalidisera henne om hon lämnade honom. Hon åtalades för dråp men gjorde gällande att hennes handlande varit berättigat med stöd av nödvärnsrätten.

⁶⁵ Norges domstoler, 'De alminnelige domstolene' <<https://www.domstol.no/no/om-rettssystemet/de-alminnelige-domstolene/>> (besökt: 2026-04-21).

⁶⁶ SOU 2013:49 s. 475.

⁶⁷ Norges domstoler, 'Domstolane si historie' <<https://www.domstol.no/no/om-rettssystemet/domstolane-si-historie/>> (besökt: 2026-04-21).

⁶⁸ Norges domstoler, 'Straffesak med meddommere' <<https://www.domstol.no/no/straffesak/straffesak-med-meddommere/>> (besökt: 2026-04-21).

4.2.2.1 Domstolens bedömning

Målet prövades av Eidsivating lagmannsrett, där skuldfrågan avgjordes genom en juryprövning. Två olika juryer kom att pröva skuldfrågan. Efter att den första juryn fann kvinnan oskyldig, medan domstolen gjorde motsatt bedömning, hänsköts målet till en ny jury. Även denna jury kom fram till att kvinnan var oskyldig, vilket ledde till att hon slutgiltigt frikändes med hänvisning till nödvärn.

Att avgörandet fattades genom jury innebär att någon närmare motivering till beslutet inte finns, vilket begränsar möjligheten att analysera de rättsliga överväganden som legat till grund för bedömningen. Det har dock påpekats att juryernas överläggningar varit relativt kortvariga, vilket kan ses som en indikation på att besluten präglades av enhällighet.⁶⁹

4.2.3 RG 2002 s. 1450

Fallet rör ett par som inledde en relation år 1990, vilken kom att präglas av återkommande våld och hot från mannens sida. Redan året efter de träffades gjordes en polisanmälan mot mannen, där det framgick att mannen bland annat knuffat ut henne genom ett fönster samt uttalat hot om att döda och våldta henne. Under de följande åren uppsökte kvinnan vid flera tillfällen sjukvård för skador som hon uppgav ha orsakats av sin partner. År 2000 dömdes mannen för en misshandel mot henne. Under samma tidsperiod utvecklade kvinnan suicidala tankar vilket ledde till att hon lades in för psykiatrisk vård. När hon senare skrevs ut bodde hon tillsammans med en vän, men fortsatte trots detta att komma i kontakt med mannen.

Den aktuella dagen bad kvinnan mannen att komma över med alkohol. När han anlände hade han inte bara med sig sprit utan även ett vapen, vilket väckte stark rädsla hos kvinnan. Vapnet placerades på golvet och de konsumerade alkoholen tillsammans. Efter att mannen somnat genomsökte kvinnan hans jacka och fann patroner till vapnet. När mannen senare vaknat bad hon honom

⁶⁹ Slettan (1987), s. 594–610.

att visa hur vapnet fungerade, utifall hon skulle behöva försvara sig. Kort därefter somnade mannen återigen.

Vid denna tidpunkt befann sig kvinnan i ett starkt psykiskt tillstånd präglad av oro och rädsla. Hon tänkte tillbaka på tidigare händelser där mannen hotat och skadat henne och upplevde en överhängande risk för att våldet skulle upprepas. Mot denna bakgrund tog hon upp vapnet, laddade det och avlossade ett skott mot mannens huvud. Därefter gjorde hon ett försök att ta sitt eget liv, men misslyckades och kontaktade därmed polisen. Hennes redogörelse har enligt utredningen i målet fått stöd av övrig bevisning, menar domstolen.

4.2.3.1 Domstolens bedömning

Tingsrätten inledde sin prövning med att ta ställning till om kvinnans handlande kunde rättfärdigas med stöd av nödvärnsrätten. Även om mannen inte uppvisade ett direkt hotfullt eller aggressivt beteende den aktuella dagen ansåg domstolen att hans tidigare agerande mot kvinnan under deras relation skulle beaktas i bedömningen. Särskild vikt lades vid graden av fara i den aktuella situationen samt i vilken utsträckning ett framtida angrepp kunde anses vara överhängande.

Domstolen fann emellertid att kvinnan haft alternativa handlingsvägar, exempelvis att lämna bostaden, och att det våld som förekommit i relationen inte varit tillräckligt intensivt eller tidsmässigt närliggande för att motivera ett ingripande i form av nödvärn. Mot denna bakgrund ansågs gärningen inte kunna rättfärdigas och kvinnan dömdes därför för dråp till fängelse i sju år.

5 Analys och slutsats

En central fråga i denna uppsats är hur kravet på ett påbörjat eller överhängande angrepp enligt 24 kap. 1 § 1 p. BrB tolkas och tillämpas i situationer som präglas av våld i nära relationer. Av lagtexten framgår att det inte krävs att angreppet faktiskt har inletts, utan att det är tillräckligt att det framstår som överhängande. Förarbetena ger dessutom uttryck för att ett visst utrymme ska finnas för tidiga ingripanden, vilket motiveras av att ett sådant ingripande kan möjliggöra mindre omfattande försvarsåtgärder. Trots detta visar genomgången av svensk rättspraxis att tillämpningen i realiteten är förhållandevis restriktiv. I de svenska rättsfallen fäster domstolarna avgörande vikt vid den konkreta situationen vid gärningstillfället. I båda fallen ansågs något påbörjat eller överhängande angrepp inte föreligga, trots att det funnits en omfattande och dokumenterad historik av våld. Domstolarna synes således kräva att hotet ska vara nära förestående i en mer omedelbar och konkret mening. Den långvariga utsattheten och den ackumulerade hotbilden tillmäts i dessa fall endast begränsad betydelse.

Vid en jämförelse med norsk rätt framträder vissa skillnader. Den norska regleringen av nödvärn tar i större utsträckning sin utgångspunkt i en helhetsbedömning av nödvändighet och försvarlighet, utan att uttryckligen uppställa ett krav på att angreppet ska vara påbörjat eller överhängande. Samtidigt visar även norsk praxis att det ställs krav på att våldet ska vara tillräckligt intensivt och tidsmässigt närliggande för att nödvärn ska anses föreligga. Skillnaderna mellan rättsordningarna bör därför inte överdrivas. Det kan dock konstateras att den norska regleringen, genom sitt större fokus på nödvändighet och helhetsbedömning, i vissa mån erbjuder ett mer flexibelt utrymme för att beakta situationer präglade av långvarigt våld.

Detta leder vidare till frågan i vilken utsträckning domstolen beaktar den särskilda kontext som långvarig våldsutsatthet innebär. Det framgår av såväl de svenska som de norska rättsfallen att domstolarna i viss mån beaktar tidigare våld, men att detta sällan ges avgörande betydelse för nödvärnsbedömningen. I de svenska fallen erkänns visserligen förekomsten av våld i nära relationer,

men fokus ligger alltså på huruvida det vid gärningstillfället föreligger ett konkret och tidsmässigt närliggande angrepp. Därtill fästs stor vikt vid om den tilltalade haft alternativa handlingsmöjligheter, såsom att lämna bostaden eller kontakta polis. En sådan bedömning kan problematiseras mot bakgrund av den normaliseringsprocess som ofta präglar våld i nära relationer. Som framgått av tidigare avsnitt innebär denna process att våldet successivt integreras i vardagen, vilket kan påverka den utsattas handlingsutrymme och förmåga att agera rationellt i enlighet med vad som förutsätts i rättstillämpningen. Att i dessa situationer framhålla alternativa handlingsmöjligheter riskerar att bortse från de psykologiska och sociala faktorer som i praktiken begränsar den utsattas möjlighet att lämna relationen eller söka hjälp.

I norsk rättspraxis kan det antydvas en något större öppenhet för att beakta den långvariga kontexten av våld. Särskilt i det fall som avgjordes genom juryprövning tycks den långvariga utsattheten ha tillmätts större betydelse. Även om det saknas domskäl indikerar utgången att en mer helhetsinriktad bedömning kan ha gjorts. Detta kan tolkas som att norsk rätt i praktiken i viss mån är mer mottaglig för att beakta den uppbyggda hotbild som kännetecknar våld i nära relationer.

Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om den svenska regleringen och rättstillämpningen i tillräcklig utsträckning tillgodoser skyddsintresset för personer som utsätts för våld i nära relationer. Den relativt snäva tolkningen av kravet på ett överhängande angrepp riskerar att utesluta situationer där hotet är reellt men inte omedelbart i tid. Den norska regleringen framstår i detta avseende som något mer ändamålsenlig för våldsutsatta kvinnor, även om den också har sina begränsningar.

Samtidigt måste en utvidgning av den svenska nödvärnsrätten vägas mot risken för att en alltför generös tillämpning kan bidra till en ökad våldsanvändning i samhället. Det finns därför ett behov av en balans mellan att å ena sidan säkerställa ett effektivt skydd för den som utsätts för våld i nära relationer och å andra sidan upprätthålla principen om att våldsanvändning endast i undantagsfall ska accepteras. Invändningen om en ökad våldsanvändning kan

emellertid framstå som något långsökt i detta sammanhang. Våld i nära relationer kännetecknas av betydande mörkertal och endast en begränsad del av våldet kommer till rättsväsendets kännedom. Problematiken handlar därför snarare om hur rättsordningen ska hantera redan existerande och ofta långvarig utsatthet, än om att en mer flexibel nödvärnsbedömning skulle skapa nya våldssituationer.

Sammantaget visar analysen att det föreligger ett visst glapp mellan den rättsliga regleringen av nödvärn och den verklighet som präglar våld i nära relationer. Detta aktualiserar frågan om behovet av antingen en mer kontextbaserad rättstillämpning eller en justering av lagstiftningen för att bättre kunna beakta den särskilda kontext som dessa situationer innebär. En annan möjlig förbättring vore att domstolar i större utsträckning tillgodogör sig kunskap om normaliseringsprocessen, exempelvis genom särskild utbildning om hur långvarigt våld påverkar riskbedömningar och den utsattes handlingsalternativ, för att därigenom bättre förstå och sätta sig in i kvinnans agerande i nödvärnssituationer.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

- SOU 1953:14 Förslag till Brottsbalk.
- SOU 1988:7 Frihet från ansvar - om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet.
- SOU 1995:60 Kvinnofrid.
- SOU 2013:49 Nämndemannauppdraget - en breddad rekrytering och kvalificerad medverkan
- Odelstingsproposition (2003-2004) nr. 90. Om lov om straff (straffeloven).
- NOU 1992:23 Ny straffelov - alminnelige bestemmelser
- Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge, II Motiver, s. 81–89, 1896.
- United Nations General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women, UN Doc A/RES/48/104, 20 December 1993.

Litteratur

- Asp, Petter, ”Nödvärnsrätten i ett kvinnoperspektiv”, i: Granström, Görel (red), *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*, Iustus Förlag, Uppsala, 1999.
- Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., Iustus Förlag, Uppsala, 2013.
- Billström, Magnus (red.), *Brottsoffrets rätt*, Juristförlaget, Stockholm, 1995.

Dørre, Jarl Borgvin, *Krav till nødssituasjonen ved preventivt nødverge*, Universitetsforlaget, Oslo, 1998.

Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinno-
misshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, 1. pocketutg., Natur och
kultur, Stockholm, 2000.

Eliasson, Mona och Ellgrim, Barbro, *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer, en kunskapsöversikt*, Sveriges kommuner och landsting, Stockholm, 2006.

Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 5. utg., Cappelen Damm, Oslo, 2017.

Granström, Görel (red.), *Den onda cirkeln: om brottsoffer, genus och rätten*, 1 uppl., Uppsala Publishing House, Uppsala, 2004.

Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria, Käll, Jannice och Svedberg, Wanna
Genusrättsvetenskap, 2 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus, Uppsala, 2001.

Johnsson-Latham, Gerd, "Mäns våld mot kvinnor i ett globalt perspektiv", i:
Heimer, Gun M. (red), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, 4 uppl.,
Studentlitteratur, Lund, 2019.

Kleinman, Jan "Rättsdogmatisk metod" i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro
(red), *Juridisk metodlära*, 3 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2025.

Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess: två parter - två strategier*,
Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Stockholm, 1991.

Lundgren, Eva, *Våldets normalisering och andra våldsförståelser*, Riksor-
ganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm,
2012.

Matningsdal, Magnus, *Nytt i ny straffelov*, Universitetsforlaget, Oslo, 2015.

Nordborg, Gudrun, ”Mäns våld mot kvinnor”, i: Heimer, Gun M. (red), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, 4 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2019.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 4 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2018.

Slettan, Svein, *Privat dødsstraff - er det lov å ta liv i nødverge*, Log og Rett, s. 594–610, 1987.

Valguarnera, Filippo ”Rättsdogmatisk metod” i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red), *Juridisk metodlära*, 3 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2025.

Wegner, Rolf B., *Strafferett: alminnelig del*, Vett & viten, Drammen, 2014.

Övrigt

Brottsförebyggande rådet, *Brott i nära relation. Kartläggning av utsatthet under 2022 och under livstiden*, BRÅ-rapport 2024:4, Stockholm, 2024.

Norges domstoler, ’De alminnelige domstolene’ <<https://www.domstol.no/no/om-rettssystemet/de-alminnelige-domstolene/>> (besökt: 2026-04-21).

Norges domstoler, ’Domstolane si historie’ <<https://www.domstol.no/no/om-rettssystemet/domstolane-si-historie/>> (besökt: 2026-04-21).

Norges domstoler, ’Straffesak med meddommere’ <<https://www.domstol.no/no/straffesak/straffesak-med-meddommere/>> (besökt: 2026-04-21).

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

Mål nr B 2291–07 Hovrätten för västra Sverige.

NJA 1995 s. 661.

RH 1999:86.

Norska rättsfall

Eidsivating lagmannsrett 26 august 1982 og 4 mai 1983, straffesak nr. 47/1982.

RG 2002 s. 1450.

Rt. 1982 s. 1216.